

DUNAMENTI MULT

Írta: BANYAI LÁSZLÓ

Népek kohója

A Duna folyamát két oldalról övező térségek történelem előtti korok óta népek, kulturák találkozási pontjai. Az áthaladó néparamlatok maradványait új vándornépek szívják fel s a megtelepedők állandó harcban védekeznek a betörések ellen.

Mikor a római birodalom trák földre tolja fel balkáni védelmi vonalait, a hódító légiók s a latin lakosság telepei rajtukütő északi törzsekkel találják magukat szemben s nemsokára vissza is vonulnak előlük. E vándor törzseket Ázsiából nyugatra törő népek szorítják ki, amelyek már két szervezett hatalom, nyugat felé a frank-római birodalom, dél felé a bizánci császárság bástyáin törnek meg. A frank-római, később német-római birodalom ezentúl szüntelenül nyújtja uralmi csápjait a Dunavölgyében hazát kereső népek felé, míg a bizánci császárság beéri egyházi hatással és diplomáciai sikerekkel.

A bizánci Ciril és Metód szerzetesek térítő utjukban a szívesen délfelé húzódó szláv népek közt, nem görög, hanem szláv ábécét és szláv ritust vezetnek be s így elősegítik a népek függetlenedését a latin ritusú bajor püspökség birodalmi befolyásától. A keletről jövő honfoglaló magyarok a latin kereszténységet veszik fel ugyan, de erős népi szervezettségük és öntudatuk sikeresen áll ellent a német-római birodalom beolvasztó törekvéseinek.

A Dunavölgye a legfontosabb láncszem Nyugat és Közel-Kelet között. Azok a népek, amelyek a Dunavölgyét birtokolják, az összes áthaladó katonai és kereskedelmi utak ütköző pontjában állnak s vállvetve kell, hogy gátat vessenek a Duna-völgyét zsákmányterületnek tekintő idegen törekvéseknek.

Az északról jövő szláv, délről jövő román s a közéjük összekötő kapcsolóként ékelődő keleti magyar nép egymást kiegyensúlyozva él ezentúl az államszervező magyarok közép-dunai országában s a vele határos, változó keretű fejedelemségekben. Közösön gyürik le a keletről betörő nomádokat, szenvedik át és élük túl a tatár, török inváziót és állják a német hatalom katonai nyomását. Ha kötik is egymást fejlődésükben, végzetes sullyal egyik sem nehezedik a másikra, s a Dunavölgye ezer éves tűzkeresztségen át is alig változik népi összetételében.

Kelet és Nyugat

A magyar fejedelmek mikor intézményesen birtokot adományoznak a külföldi lovagoknak, katonatartás fejében, a saját központi hatalmuk erejét növelik a törzsek szabad közösségeivel s a más fajú népek társadalmi egységeivel szemben. Ez a Dunavölgyébe ültetett oligarchia a nyugati hatalmi kapcsolatokra támaszkodó önkényuralmat alapozza meg s az ittélő népek tömegeit juttatja szolgasorsba.

Ezzel szemben a beszürodő nyugati telepes rajok, amelyek vadon területek irtásához és megműveléséhez fognak, vagy virágzó iparos-kereskedő községeket alapítanak, a gazdasági erők fejlődését gyorsítják

meg s az itt élő népeket állandó összeköttetésben tartják a nyugati keresztény műveltség gócpontjaival.

Nyugat felől így váltakoznak az emberi haladás termékeny hatásai s a szorongató hatalmi törekvések. Érthető, ha Nyugat politikai koncepciója a magyarság történetében igen sokszor intézményes elnyomásának képét tükrözi vissza. Közösségi szervezete keleti eredetű, s Koppány pogány lázadásában is a törzsi szabadságjogok védelme a hajtóerő. Még a garázda török-hódoltság is kötetlenséget, a népi élet számos megnyilvánulásában szabadságot hagyó uralmát, Erdély törökbarát függetlenségi politikája pedig a nemzeti művelődésre sokáig egyedüli mentsvárat jelent a Habsburgok tudatos, fejlett gyarmatosításával szemben.

Nemzeti erők és összefogás

A néppel kényük-kedvükre eljáró főrendek s a mind súlyosabb adózást igénylő királyi központi hatalom kettős nyomása véd és dacszöveget vált ki a dunamenti népek egyetlen parasztsorba került jobbágy és kurtanemes tömegeiben. Míg a kiskirályok versengése igen sokszor testvérharcra vezet ugyanazon nép fiai közt is, addig lenn a népben, a közös elnyomatásban, a közös viszontagságban teljes az összetartás a külön nyelv és külön szokások ellenére is. Felfelé, a nemzetiségre való tekintet nélkül odahajolnak, ahol jobb bánásmódot várnak, s ha felszabadulásuk reménye megcsillan egyik-másik szomszéd dunavölgyi fejedelem ellenszegülése nyomán, készségesen állnak seregébe. Ha pedig soraikból Dózsa Györgyök emlékednek ki, az itt élő népek minden elnyomott fia tömörül köréjük.

Ugyanakkor mégis a társadalmi vagy vallási jellegű parasztfölkelések egyben az anyanyelvnek és népi sajátosságoknak térhódítását is jelentik a közéletben. A nemzeti tömegek, a nemzeti demokráciák egymásra találó megmozdulásai ezek a középkori főpapi kiváltságokkal összefonódó oligarchikus érdekek ellen. Emberibb életformákért harcolnak, az anyagi és szellemi javak emberibb elosztásáért. A XV. században Csehországban, Erdélyben és Moldovában a nép nyelvére, az anyanyelvre fordított huszita bibliák igéi egyenlő emberi mivoltuk igazolására szolgálnak rabtartóikkal szemben.

A közös népi fölkelésekben nyilvánuló sorstudatot az állandó hadiállapot érleli tovább a török hódítóval szemben. A felvidéki és dunántúli végvárak magyar-szláv seregeiben teljes az egyetértés és nyelvi demokrácia. A felvidéki vármegyék korabeli kiadványai vegyesen magyar, latin, német és tót nyelvűek s Zrínyi Miklós költeményét egyszerre magyarul és horvátul zengik ugyanazon törökverő hősök dicsőségére.

Habsburg-uralom, a nagynémet törekvések utverője

A német hódítással szemben nemsokára szívesebben kellett megvívni az önvédelmi harcot, mint a török árral. A német-római császárság örökére pályázó Habsburg-ház rájött, hogy csak azokat a német tartományokat keritheti hatalmába, amelyekben a német hűbéri nemesség leigázott, vagy leigázásra kiszemelt dunavölgyi népekkel állott szemben. Magyarországra is úgy igyekezett beékelődni, hogy a törökök kiűzéséhez nyújtott segédkezet.

Már a „török áfium“ ellen harcoló Zrínyi Miklós megmondta élete vége felé, hogy ha a törököt nem sajátmagunknak, hanem a németeknek sikerülne kiűzniük, akkor „jobban felfuvalkodván éppen eltaposnák nemzetünket.“

Az udvarban az eredményes birodalmi védvonal szempontjából német főnemesség és kiváltságos német parasztok telepítésére gondolnak, a katolikus egyházra gyakorolt befolyáson kívül s Miksa fővezére, Schwendi Lázár — Szekfű Gyula szerint — „a magyarság hátraszorításában, sőt kiirtásában a német kultúra terjedésének feltételét látja.“ A velencei követek így jellemzik a korabeli osztráknémet felfogást Magyarországról: „jobb, ha az egész ország sivatag lesz, elpusztult terület Németország és a törökök között..“

Örökös tartománynak tekintik Magyarországot, sőt Zrinyi tanúsága szerint „az mi kegyelmes császárunk csak pro forma kérdez tanácsot tőlünk és immár mindent elvégzett akkor az német tanács, mikor az magyar urakat hívják..“ Khlesl kardinális, III. Mátyás titkos tanácsának elnöke szemében minden rendi mozgalom — rebellió, még akkor is, ha a rendi jogok megtartására maga az uralkodó tett volna ígéretet. A rebelliót pedig, szerinte, fegyverrel kell leverni. (Szekfű.)

Semmiféle kimagyarázkodás nem veheti el a népi igazságszolgáltatás életét:

*Ez az istentelen német annyi kárt tött már,
Hozzá képest hogy mit sem tött török sem tatár.*

„Hazáért és szabadságért!“

A magyar nép sebe többé-kevésbé minden Habsburg-jogar alá került nép sebe volt. A törökök kiűzése után a Dunavölgyében végláthatatlan nagybirtokok terpeszkednek szét, intézményesen feküdvé rá az eddig itt is, ott is egér utat nyerő szegénységre. Ilyen körülmények közt, mikor valamelyik magyar főúr, vagy erdélyi fejedelem a közrendek élén felemeli a függetlenség újra meg újra letiport zászlaját, a hire is elég, hogy köröskörül nyomban felgyuljanak a lángok. Az ismétlődő fölkelések maguk köre tömörítik a korszak összes üldözött elemeit: a szabadságjogaikból ismételtlen kiforgatott székelységet meg városi közösségeket, a földjeikről elkergetett kisnemeseket, a végletekig sanyargatott jobbágyságot s az erőszakos térítéseknek kitett protestáns magyarokat, óhitű románokat, meg szlávokat. Joggal írta Jancsó Benedek, hogy „a híres Rákóczi nóta nemcsak a magyar lovas-kuruc kürtjéből hangozott fel a nemzeti diadal éneke gyanánt, de a román pásztor havasi kürtje is lezugta a völgyekbe, mint az üldözött vallás és szabadság harci dalát“.

Thököly Imre seregében külön szlovák gyalogegységek működnek, a Kárpátokon átkelő Rákóczit ruthén jobbágyok fogadják s erdélyi csapatvezérei közül is legtovább a román Balika és Pintye Gligor tart ki mellette.

A függetlenségét védő magyarság viszont előljár a fejlődő öntudatu nemzetiségek anyanyelvü művelődésének elősegítésében. A református Erdély kihozza az első román nyelvü egyházi nyomtatványokat s a katolikus Felvidék a pozsonyi gimnáziumban magyar, német és szlovák nyelvü oktatásról gondoskodik. A „hazáért és szabadságért“ harcoló csapatok szellemére pedig jellemző, hogy Rákóczy György munkácsi kapitánya 1622-i szabályrendeletében természetesnek tartja, hogy szavait a német, magyar, orosz és cigány nemzethez intézze, mert hiszen mind ezen népek fiai ott laknak az ő keze alatt. Kuruc mindenki, aki az önkényuralom ellen fordul s labanc, aki támogatja azt. A török nyomás csak a vele szemben álló hadakban tudta egyesíteni a dunavölgyi népek fiait, a német azonban érzelmi közösségbe forrasztja mindannyiukat, amely, akárcsak a nemzeti közösség érzése, külön névre talált.

Nem szegénylegények nekikeseredése, hanem az itt élő népek élet-
ösztone szólal meg a kuruc dalban:

*Verjük által az labancot a másvilágra, —
Ugy ad Isten békességet édes hazánkra.*

„Oszd meg és urald!”

*Az nagy uraknak mézes szókat hány,
S hozzá hódolnak, mint bódult zsákmány...*

mondja ugyanez a dal s valóban a fölkelések kudarca jórészt azon a
vonzerőn mulott, amit az udvar rang és birtokadományozó politikája
gyakorolt a főrendekre, akiknek jobbágyait Rákóczi hadba szólította s
azoknak pártjára kelt.

Miután így társadalmilag megosztotta a rebellis népeket, az ön-
kényuralom a különböző nemzetiségeket egymás ellen játsza ki. A
Habsburgok jelmondata: „Divide et impera!” „Oszd meg és urald!” fej-
lettebb változata a szent Istvánnak tulajdonított mondásnak: „regnum
unius linguae imbecile ac debile est”, — amelyben már az első dunavöl-
gyi királyság a többnyelvűséget szabja előfeltételül az erőskezü hata-
lomnak.

Hiteles vagy nem, de jellemzőnek mindenestre jellemző, amit egyes
történészek szerint III. Ferenc császár mondott a francia követnek: „Az
én népeim idegenek egymáshoz és így van ez legjobban. Nem kapják
meg ugyanazt a betegséget ugyanabban az időben. Franciaországban, ha
jön a láz, egyszerre fogja el önöket. Én a magyarokat (a magyar ka-
tonákat) Olaszországba, az olaszokat Magyarországra teszem. Mind-
egyik a saját szomszédjára vigyáz. Az egyik nem érti meg a másikat és
az egyik gyűlöli a másikat. Ellenszenvükből rend születik s a kölcsönös
gyűlöletükből az általános béke.”

A kamarilla gondoskodik arról, hogy a nemzetiségeket önmagukban
is megoszlassa. A vallási unió a rutének, románok, szerbek között ezt a
tervet szolgálta. A görög-katolikus Petru Maior, aki ugyancsak érté-
kelte az unió közvetett kulturális hatását, közvetlen politikai szempont-
ból „idegen fortélynak” nevezi azt.

A jobbágytömegű nemzetiségek társadalmi forrongását az udvar
a magyar rendi mozgalom ellen használta ki, hogy azután követeléseik
előtt könnyörtelenül hátat fordítson.

Iorga Miklós szerint: „Amikor arról volt szó, hogy Ioan Inocențiu
Micu-Klein, a nagy román püspök a kiváltságosak ellen harcoljon, ak-
kor az osztrákok támogatták, amikor pedig arról volt szó, hogy a ro-
mánokat Erdély alkotmányos tényezőjének ismerjék el, akkor hideg ke-
gyetlenséggel utasították vissza a szerencsétlen püspök kérését...”
(*Contra dușmăniei dintre nații Români și Unguri*, 1932.)

Ezeréves hagyomány sorsa

A nemzetiségi színezetű összetükközések eddig mindannyiszor osz-
tály és vallási ellentéteket takartak. Közvetlenül 1848 előtt azonban a
császárihoz társult, pánszlávizmust szító cári kamarilla, s az öntudato-
sodó nemzetiségekkel szemben rideg magyar főrendek kölcsönösen elér-
ték, hogy a nemzetiségek kezdetbeli lelkesedése a jobbágyság eltörlé-
sért s a magyar reformeszméért, magyarelles mozgalommá torzul-
jon.

A magyarság nemzeti függetlenségi harcában a demokrácia közép-
és keleteurópai sorsa vívódott, de a magyar szabadságharc 1848-ban

már nem tudta maga köré tömöríteni az itt élő elnyomott népeket, s így nem is tudott megküzdeni a reakció két oldalról támadó seregével. Sorozatos győzelmek után jön a fegyverletétel s vele együtt a minden itt élő népre egyformán súlyosodó németesítő önkényuralom.

1848 nagy tanulsága a „népkisebbségi“ politikára nézve, hogy ahol nincs demokrácia, ott hiába keres nemzeti szabadságot, a „többségi“ politikára nézve pedig, hogy a nemzetiségeknek megadott szabadság nélkül a saját demokráciája sem állhat meg a lábán.

1848 két oldalról elkövetett mulasztásai mai napig kihatnak a dunavölgyi népek egyensúlyára és biztonságára. Kelet nomádjai tanyát vertek, s a cári hatalmi politika helyét is társadalmi felvirágzásukon munkálkodó népek békés közössége vette át, de nyugaton a zsákmányra leső nagynémet imperiálizmus megosztó praktikája fenyegetőbb, mint bármikor, a dunavölgyi uralmi körök ma is kegyében járnak s az ezeréves dunavölgyi békehágyomány lenn a tömegekben virraszt.

BÚCSULEVÉL KORÁN ELKÖLTÖZÖTT BARÁT UTÁN

Irta: SZENTIMREI JENŐ

Ez a vers a szép tehetségű, fiatalon elhunyt Dsida Jenő halála alkalmából íródott. Szerzője a fájdalom és gyász hangulatában nem akarta közrebocsátani. A Korunk szerkesztősége azonban, hónapokkal a gyászcsésze után, mint a kegyelet egyik méltó, bár nem feltétlenül magasztaló hangját nem látja céltalannak megszólaltatni. A vers művészi és emberi igazsága a közlésnek minden más indokolását fölöslegessé teszi. (Szerk.)

*Kedves fiam, Jenőke, kit a szárnyas,
Mitoszbeli mén elragadt s repít,
Már ott bolyongsz az alvilági, árnyas
Folyópart rétjén, mialatt mi itt
Vonszoljuk létünk, míg sorsunk megágyaz
S követjük lágy, súlytalan lépteid:
Hogy megnyílt sírod mellett nem lehettem,
E gyarló rigmus gyászoljon helyettem.*

*Mások, akik siratni szebben tudnak,
Elzokogták, ki voltál és ki vagy.
Szobrot emeltek néked és maguknak
Szavakból, mert a gyász szavakban nagy.
A szép szavak nem is mindig hazudnak,
De egyikük se mondta: „jaj, maradj!
Még annyi rim vár leírni való!“
Mert verseny-társ-költő csak halva jó.*

*Ezért nem búcsúztattalak én, Jenőke.
Bíráló voltam, az is maradok.*